

ТЕОРІЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВИ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

© 2016 КОЛЕСНІЧЕНКО І. М.

УДК 330.131.5

Колесніченко І. М.

Теорія ефективності держави: інституціональний аспект

Стаття присвячена одній із найактуальніших проблем сучасної економічної теорії та практики – ефективності держави. Метою статті є всебічний аналіз інституціональних аспектів формування нової економічної теорії ефективності держави. Для досягнення цієї мети автор спочатку узагальнює еволюцію та теоретико-методологічні характеристики економічних теорій держави, приділяючи особливу увагу сутності поняття «держава» та зосереджуючись на «ефективності держави» як провідній категорії нової економічної теорії. Після цього переходить до інституціональних аспектів ефективності держави, розглядаючи останню як особливу організацію та систему інститутів влади й управління; визначає складові ефективності держави, узагальнює існуючі методичні підходи, а головне – сучасні критерії оцінювання ефективності держави.

Ключові слова: держава, економічні теорії держави, теорія ефективності держави, інститути держави, методичні підходи та критерії оцінювання ефективності держави.

Бібл.: 12.

Колесніченко Ірина Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра політичної економії, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: Iryna.Kolesnichenko@m.hneu.edu.ua

УДК 330.131.5

Колесніченко І. М. Теорія ефективності держави: інституціональний аспект

Стаття посвячена одной из наиболее актуальных проблем современной экономической теории и практики – эффективности государства. Целью статьи является всесторонний анализ институциональных аспектов формирования новой экономической теории эффективности государства. Для достижения этой цели автор сначала обобщает эволюцию и теоретико-методологические характеристики экономических теорий государства, уделяя особое внимание сущности понятия «государство» и сосредоточиваясь на «эффективности государства» как ведущей категории новой экономической теории. После этого переходит к институциональным аспектам эффективности государства, рассматривая его как особую организацию и систему институтов власти и управления; определяет составляющие эффективности государства, обобщает существующие методические подходы, а главное – современные критерии оценивания эффективности государства.

Ключевые слова: государство, экономические теории государства, теория эффективности государства, институты государства, методические подходы и критерии оценивания эффективности государства.

Библ.: 12.

Колесніченко Ірина Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра політичної економії, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: Iryna.Kolesnichenko@m.hneu.edu.ua

UDC 330.131.5

Kolesnichenko I. M. The Theory of Effectiveness of the State: Institutional Aspect

The article is devoted to one of the most urgent problems of modern economic theory and practice – effectiveness of the state. The aim of the paper is a comprehensive analysis of institutional aspects of the formation of a new economic theory of effectiveness of the state. To achieve this aim, the author first summarizes the evolution and theoretical and methodological characteristics of the economic theories of the state paying a special attention to the essence of the concept of “state” and focusing on “effectiveness of the state” as a major category of the new economic theory. Then he proceeds to institutional aspects of effectiveness of the state considering it as a specific organization and system of institutions of power and control; defines components of effectiveness of the state generalizing the existing methodological approaches and most importantly – the modern criteria for assessing the effectiveness of the state.

Keywords: state, economic theories of the state, theory of effectiveness of the state, state institutions, methodological approaches and criteria for assessing effectiveness of the state.

Bibl.: 12.

Kolesnichenko Iryna M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Political Economy, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economic (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: Iryna.Kolesnichenko@m.hneu.edu.ua

Вступ. Від ефективності держави значною мірою залежать життя людей, функціонування суб'єктів господарювання та усієї економіки в цілому. Держава є особливою формою організації суспільства й одночасно одним із головних інститутів, а точніше – системою інститутів вла-

ди й управління, що забезпечують добробут суспільства, підтримують стабільність і здійснюють економічні перетворення. Тому звернення до інституціональних аспектів ефективності держави в сучасних умовах є невідкладним і дуже актуальним.

Економічна природа держави, її роль, функції та напрями діяльності в економіці достатньо прописані в економічній теорії. Фундаментальні положення теорії держави були закладені ще у працях стародавніх мислителів і класиків економічної науки: Платона, Цицерона, Конфуція, А. Сміта, Ж.-Б. Сея, Д. Рікардо, Т. Мальтуса, А. Сен-Симона, С. Сімонді, К. Маркса, Дж. М. Кейнса, М. Фрідмана та багатьох інших. Серед сучасних дослідників держави як зарубіжні: Дж. Бьюкенен, Т. Веблен, О. Вільямсон, Дж. Гелбрейт, Дж. Коммонс, Р. Коуз, М. Мак-Гір, К. Менар, Г. Мюрдаль, Д. Норт, М. Олсон, Д. Рей, А. Тевено, Т. Еггертссон, Ф. Алескеров, А. Аузан, Р. Капелюшников, В. Тамбовцев, О. Шастітко; так і вітчизняні вчені: В. Базилевич, В. Дементьев, В. Геєць, Я. Жаліло, О. Прутська, А. Чухно, В. Якубенко та багато ін.

Питанням підвищення якості держави та оцінюванню її «дієвості» при-свячені праці А. Кочеткова, Д. Бітема, Дж. Садлера, М. Хольцера, Л. Якобсона, дослідження у сфері державного управління стосовно оцінювання результативності діяльності держави та її установ (Performance Measurement), а також ефективності управління (Performance Management). До представників цієї швидко зростаючої групи належать: Г. Букерт, К. Полит, В. Ван Доорен, Д. Хілгер, Х. Вольман та ін.

Але, незважаючи на кількість і різноманіття публікацій, гострота дискусій навколо інституту держави та його ефективності не спадає. І це не випадково. *По-перше*, це викликано нездатністю традиційної економічної теорії держави вирішувати проблеми останньої в умовах глобалізованої економіки; *по-друге*, загостренням проблем «фіаско» або «провалів» держави, які вже отримали певне наукове обґрунтування, а також проблемами «кризи» (низької дієздатності та слабкої функціональності) основних інститутів держави, які ще вимагають свого наукового дослідження; *по-третє*, новими інструментальними можливостями, які відкриваються перед дослідниками держави завдяки сучасній інституціональній теорії, але поки що не достатньо задіяні; *по-четверте*, складний і суперечливий перебіг процесу становлення нової теорії ефективності держави, в межах якого відбувається поглиблення спеціалізації досліджень і уточнення й уніфікація категоріального апарату; *по-п'яте*, величезний попит на таку теорію з боку споживачів суспільних благ і самої держави.

Мета дослідження. На думку автора, ми є свідками формування економічної теорії, яка має визначити, що таке «сильна» (за термінологією Ф. Фукуями), «добра» (за термінологією В. Дементьева) або «дієздатна» (за термінологією Ч. Тіллі) держава, точніше, якою вона має бути, щоб вважатися ефективною за сучасних умов. У цьому контексті особливої актуальності набувають інституціональні аспекти проблеми: здійснення інституціональних перетворень, нейтралізація інституціональних пасток і подолання «провалів» держави, з'ясування гальмуючих чинників і визначення майбутніх драйверів економічного розвитку для відновлення ефективності останньої. Саме цим зумовлена мета дослідження – узагальнити та проаналізувати інституціональні аспекти формування економічної теорії ефективності держави. Як відомо, будь-яка економічна теорія має свої предметно-методологічні та еволюційні осо-

бливості, характеризується спадковістю концепцій, здобутками представників та головне – здатністю вирішувати проблеми. Тому, виходячи з того, що в дослідженні йдеться про генезис та становлення нової теорії ефективності держави, для досягнення зазначеної мети були поставлені та вирішувались такі завдання: проаналізувати еволюцію теорії держави, перш за все – економічних; уточнити сутність поняття «ефективної держави» як провідної категорії нової економічної теорії; проаналізувати теоретико-методологічну складову формування економічної теорії ефективності держави з інституціональних позицій.

Виклад основного матеріалу. За всіх часів свого існування економічна теорія формувалась під впливом об'єктивних соціально-економічних умов. Вона тією чи іншою мірою відштовхувалась від навколишньої дійсності і її суб'єктивного сприйняття засновниками та прихильниками, а головне – «обслуговувала» господарську практику. Тому майже у всіх економічних теоріях як їх невід'ємна та дієва частина завжди була присутня держава.

Як показують аналітичний огляд історичного матеріалу [1; 2] та результати попередніх досліджень автора [3], перші держави виникли ще в епоху стародавніх цивілізацій і багато тисячоліть слугували соціально-економічному прогресу людства. Природно, що тривалість періоду існування сприяла появі численних теорій держави (у тому числі і неекономічних, наприклад, органічна та космічна теорії), багато з яких намагались пояснити її походження, але так і не стали «остаточною істиною». Як свідчить аналіз, деякі з перелічених теорій відображали тимчасові риси й особливості феномена держави, тому не витримали випробування часом. Але були серед них і такі, що визначали її найбільш сутнісні риси, функції і місце в суспільстві, закономірності і перспективи розвитку, а тому не втратили своєї актуальності й до наших днів. Йдеться про договірну (контрактну) теорію походження держави, яка стала складовою інституціональної теорії держави у ХХ ст.

Результати дослідження еволюції економічних теорій держави, що мали визнання у ХХ – початку ХХІ ст., дозволили зробити важливі проміжні висновки: сутність держави можна усвідомити через внутрішній зміст її діяльності, який виражає єдність загальносоціальних та соціально-групових інтересів, незважаючи на відсутність єдиного універсального визначення «держави» [3, с. 9]; усі теорії останньої еволюціонували, намагаючись адаптувались до потреб і викликів соціально-економічної дійсності; всі значущі економічні теорії держави (за виключенням неокласичних і кейнсіанських) або мали інституціональне підґрунтя, або певним чином кореспондувались з інституціональними теоріями, або, нарешті, були по суті інституціональними.

Під час аналізу теоретико-методологічних характеристик економічних теорій держави ХХ – початку ХХІ ст. було встановлено, що на сучасному етапі дослідникам держави вдалося, *по-перше*, остаточно подолати крайні концепції «держави – нічного сторожа» (сьогодні необхідність державного регулювання економіки не викликає сумнівів, дискутуються лише інструменти державної політики та межі втручання) та «абсолютного етатизму» (теорії, завдя-

ки якій існувала та зруйнувалася планово-командна централізована система СРСР).

По-друге, усвідомити ідеалістичність поглядів на державу як регулюючу «надекономічну макроструктуру» та визнати кризу теорії держави загального суспільного добробуту, представники якої вважали, що державна діяльність завжди спрямована на підвищення суспільного добробуту, її рішення – раціональні й ефективні, а наслідки економічної політики – контролюються.

По-третє, признати обмеженість теорії «провалів» (фіаско) держави, представники якої обгрунтовували необхідність державного втручання в економіку виключно: нездатністю ринку забезпечувати алокативну ефективність і виробництво суспільних благ, розв'язувати зовнішні ефекти, виправляти наслідки існування природних монополій тощо. Вони вважали, що держава виправить провали ринку одразу ж, як тільки їх виявить. Реалізація рекомендацій теорії «провалів» держави під час кризи 70-х рр. ХХ ст. не показала вагомих практичних результатів, але привернула увагу до проблеми зниження економічної ефективності.

Як наслідок, і це – *по-четверте*, в 90-х рр. ХХ ст. відбулася заміна нормативного методологічного підходу щодо вивчення держави, який домінував завдяки теорії загального суспільного добробуту, позитивним. Заміна методологічних підходів мала на увазі відмову від нормативного порівняння держави з ідеальними моделями та вимагала застосування реальних механізмів вирішення соціально-економічних проблем. Ця вимога була реалізована завдяки виникненню нових економічних теорій: позитивної теорії держави та теорії політичного ринку. Виникнення першої теорії, на думку вчених, стало результатом концептуального синтезу неоліберальної теорії порядку та неоінституціональної теорії суспільного вибору, а другої – внаслідок еволюції теорії суспільного вибору. Згідно з позитивною теорією держава – це «особлива форма організації суспільства, його внутрішня організація, структура соціальних відносин, засіб їх упорядкування і забезпечення безперешкодного існування» [4]. Вона сама встановлює фундаментальні правила для всіх ринкових суб'єктів і одночасно гарантує їх дотримання. Метою другої теорії було покращення механізму прийняття рішень у державному секторі економіки. Для досягнення цієї мети неоліберали В. Енгельс та Х. Рехтенвальд навіть ввели поняття «від'ємної ефективності» регулювання, а витрати, які були викликані існуванням останньої, отримали назву «витрат уряду». До складу останніх неоінституціоналісти віднесли: адміністративні витрати по організації і здійсненню регулювання та побічні ефекти державного регулювання.

По-п'яте, виникла й отримала широке визнання управлінська за характером і інституціональна по суті теорія New Public Management (теорія нового державного управління, НДУ), яка стала революцією у поглядах на державу (від всеохватного Левіафана до організації-постачальника послуг громадянам). Вона проголосила новий принцип відповідальності: сучасна держава не повинна виконувати усі задачі, що постають перед нею, вона зобов'язана забезпечувати виконання цих задач. Цей принцип став підґрунтям для широкомасштабних реформ у десятках країн світу наприкінці ХХ ст.

По-шосте, сучасні уявлення про державу виходять із розмаїтості повноважень і функцій держави. У цьому контексті ключова роль належить поділу функцій держави на традиційні й сучасні, який відбувся на рубежі ХХ–ХХІ ст., причому на користь останніх. До числа традиційних функцій дослідники відносять забезпечення внутрішньої й зовнішньої безпеки, адміністративне й загальне політичне управління. До сучасних – політику держави у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення й фундаментальної науки. Поділ функцій був обумовлений аж ніяк не гуманітарними міркуваннями, а головним чином мотивами економічної доцільності – прагненням забезпечити конкурентоспроможність національних економік.

По-сьоме, з часом застосування нових реалістичних підходів привело не тільки до суттєвого переосмислення ролі та функцій держави в сучасній економіці, але й викликало необхідність дослідження її ефективності. Розпочалося, згідно з висловлюванням Т. Соколинської, формування концепції «сильної, дієвої, стимулюючої та ефективної держави», яка підтримує природні процеси саморегулювання і саморозвитку та корегує недоліки стихійного ринкового механізму [5, с. 10–15].

По-восьме, головною інструментальною одиницею нової теорії є категорія «ефективність держави», а не державні інститути як такі [6].

По-дев'яте, процес становлення нової економічної теорії, предметом дослідження якої є ефективність держави, згідно з [3, с. 8–12] носить складний і суперечливий характер. Поки що в його межах відбувається поглиблення спеціалізації досліджень та уточнення й уніфікація понятійно-категоріального апарату. Але теоретики мають пришвидшити свої дослідження, оскільки попит на цю теорію з боку економістів-практиків тільки зростає.

Аналіз передумов генезису та становлення економічної теорії ефективності держави, перш за все, виявив суттєві розбіжності у підходах представників традиційної неокласичної та інституціональної теорій, а також між інституціональними підходами, що еволюціонували. Наведемо аргументи на користь останнього положення. У більшості випадків традиційні неокласичні моделі держави базувалися на уявленнях про ідеальну державу. Тобто про державу, яка майже не втручається в економічні процеси і не має іншої мети, окрім турботи про суспільні інтереси. Тоді як представники традиційного інституціоналізму, на відміну від неокласиків, прихильно ставилися до державного втручання в економіку, сприймаючи владні структури як механізм розміщення ресурсів. Причому, хоча представники обох підходів так чи інакше торкалися питань державного втручання в економіку, об'єктом їх дослідження був не сам процес прийняття державних рішень, а тільки результат, тобто кінцевий вплив на економічну систему без урахування аспекту ефективності.

Представники неоінституціонального напрямку, долаючи недоліки попередників, з'ясували, що траєкторія розвитку суспільства визначається співвідношенням між ефективними та неефективними інститутами. Конкуренція між ними призводить до усунення «слабких» і сприяє виживанню таких, що забезпечують найбільшу ефективність при координації дій економічних суб'єктів. Тому створення нових ефективних інститутів і нівелювання дії неефектив-

них старих є функцією держави та сприймається як один із інституціональних чинників економічного розвитку. Реалізація цієї функції, на думку неонституціоналістів, полягає у комбінуванні економічної теорії трансакційних витрат, теорії агентських відносин та теорії суспільного вибору [8, с. 521–534].

Представники соціального інституціоналізму вбачають можливість підвищення ефективності держави завдяки розвитку громадянського суспільства та створенню системи соціального контролю над економікою. Вони наголошують, що держава повинна посилити свою роль арбітражного органу для стимулювання приватної ініціативи та забезпечення дотримання загальних суспільних інтересів. Формами соціального контролю, на їх думку, є регулюючий вплив держави на великі корпорації, конкуренція, ціни, зайнятість, грошовий обіг, фінанси.

Представники нової інституціональної економічної теорії (НІЕТ) вважають, що стійкий економічно ефективний розвиток можливий на основі внутрішніх стимулів суспільства. Вони обстоюють позицію, що в цілому державне втручання має позитивний вплив на економіку. Але вказують на необхідність його ослаблення (якщо це втручання дуже сильне) для встановлення в суспільстві правил гри і контролю їх дотримання.

Під час дослідження було також з'ясовано, що спільною рисою усіх сучасних інституціональних теорій держави є сприйняття цілей державної економічної політики як внутрішніх щодо соціально-економічної системи, а економіка і політика, на їх думку, виступають передмовами, що визначають якість (ефективність – І. К.) дій держави.

Отже, маємо визнати, що представники сучасної інституціональної теорії під державою розуміють особливу форму організації суспільства й одночасно систему інститутів влади й управління, які встановлюють «правила гри», підтримують стабільність суспільства й економічної системи, захищають власність, приймають закони та гарантують їх виконання, забезпечують трансформаційні перетворення тощо [9, с. 209]. Тоді (за логікою розміркувань) під ефективною державою вони розуміють систему державних інститутів, функціонування якої є якнайкращим, тобто систему, що з оптимальними витратами надає населенню й суспільству в цілому блага в області функцій, покладених на неї.

Як відомо, поняття «ефективність» походить від латинського слова «efficiens», що означає дійсний, творчий. Природно, що в міру розвитку науки зміст цього терміна змінювався, і сьогодні дослідники під ефективністю розуміють якість, економічність та / або результативність, представлену як співвідношення отриманого результату і витрат, пов'язаних із його одержанням [10]. І хоча «ефективність», «результативність» і «економічність» часто сприймаються поняттями тотожними, знак рівності між ними ставити не можна.

По-перше, складові ефективності діяльності держави взаємопов'язані й характеризують різні (але далеко не всі – І. К.) аспекти діяльності держави.

По-друге, майже всі теоретико-методологічні підходи до вирішення проблеми ефективності держави мають інституціональне підґрунтя, але вирізняються саме за критеріальними ознаками. *По-третє*, ускладнення оцінювання

викликане відсутністю в державному секторі єдиного універсального показника, аналогічного поняттю «прибуток» у комерційному секторі, а також тим, що «продукція організацій державного сектора, як правило, важко піддається виміру й не призначена для конкуренції». *По-четверте*, така ситуація з провідною категорією нової економічної теорії ефективності держави змушує дослідників застосовувати різні наукові підходи та критерії, а також вишукувати нові [7, с. 329–330]. Наприклад, як критерії ефективності держави можуть виступати: ефективність рішень владних інститутів; ефективність рішень управлінських інститутів; доступність інформації про діяльність державних органів (впровадження системи e-government); гласність державної кадрової політики; професіоналізм і висока правова культура державних службовців; збалансована зовнішня політика тощо.

Розглянемо деякі з них. На думку М. Баранова, ефективність держави можна розглядати як із технологічних, так і з економічних позицій. Технологічна ефективність держави визначається ступенем її бюрократичної раціональності, адекватністю структур і інститутів влади цілям перетворень, характером їхньої реакції на ситуацію, що змінюється. А в економічній області – здатністю відповідних інститутів влади впливати на довгострокове економічне зростання з метою стійкого поліпшення добробуту. Економічна ефективність багато в чому залежить від того, наскільки цілі, кошти й результати управлінського впливу відповідають очікуванням і інтересам керованих [10]. Тоді, враховуючи попередні розміркування, інституціональну характеристику якісного стану держави можна представити співвідношенням між цілями та фактичним корисним результатом, що відображає об'єктивні потреби розвитку економіки і суспільства за мінімальних витрат і з мінімальними негативними наслідками для суспільства.

Серед множини існуючих проаналізованих, на нашу думку, найбільш визнаним є перший підхід із позицій ефективності рішень владних інститутів, відповідно до якого рішення останніх є ефективними, якщо отримані результати відповідають цілям, що були поставлені, та якщо результат досягається при найнижчих витратах вибору. Критеріями ефективності інституту влади виступають: достатність підстав влади й ефективне використання її ресурсів; раціональність «вертикальної» і «горизонтальної» структур влади; ефективний, діючий, своєчасний контроль за виконанням розпоряджень владних структур; організаційно-технічне й кадрове забезпечення обліку й аналізу владних розпоряджень; наявність діючої системи санкцій, застосовуваних до об'єкта влади у випадку невиконання їм владного наказу; ефективна система самоконтролю влади, одним із показників якої є її авторитет; легітимність влади тощо [11].

Другий підхід визначає ефективність держави, виходячи з різноманіття завдань, пов'язаних із управлінням усередині країни, а також залежно від об'єкта та рівня управління. Критеріями ефективності інституту управління виступають: ефективність державної економічної політики (економічне зростання, зайнятість, ефективність приватизації, інвестицій, державного сектора економіки); ефективність соціальної політики держави (справедливість у перерозподілі доходів, вирішення соціальних про-

блем життєдіяльності суспільства, його різних груп і класів); ефективність зовнішньоекономічної політики (взаємовигідне економічне співробітництво з державами на міжнародній арені, у міжнародному поділі праці, в області кредитно-грошових відносин, при обміні новітніми технологіями тощо); ефективність державної екологічної політики (ефективне використання навколишнього середовища, реалізація природо-охоронних заходів тощо). За рівнем управління виділяють також ефективність галузевого, регіонального й місцевого управління й самоврядування.

Цей перелік критеріїв можна продовжити іншими видами ефективності, але, на нашу думку, вони всі, так чи інакше, пов'язані з функціями держави, відображають сутність і призначення державного управління. Це дає нам підстави визнати: саме якість реалізації функцій держави визначає ефективність інституту управління. Отже, як показують результати дослідження, проведення оцінювання якості виконання функцій держави ускладнюється відсутністю методик вартісної оцінки надаваних державою послуг та неможливістю достовірного статистичного визначення витрат на державне управління.

Існує і дещо інший (третій) підхід, який враховує критерії ефективності держави за принципом групування економічних інтересів. Він певним чином кореспондується із попередніми, наприклад, ефективність держави з позиції платників податків; з позиції бізнесу; з позиції монополій; з позиції суспільства в цілому та з позиції самої держави. Але реалізація цього підходу теж сполучається з певними методичними проблемами «вимірювання економічних інтересів».

Проте четвертий підхід виявляється більш реалістичним у методичному плані. Відповідно до нього рівень ефективності держави має визначатись за допомогою низки часткових індикаторів, які можуть поєднуватися в єдиний інтегрований показник. До числа перших зазвичай відносять кількісні параметри, а саме: розвиток соціальної інфраструктури, обсяги отриманих громадянами освітніх, медичних, культурних та інших послуг, фінансованих державою, у зіставленні з витратами на утримання влади.

П'ятий підхід, на відміну від попереднього, має комплексний характер і визначає ефективність держави з урахуванням: досягнутих економічних результатів або наслідків її економічної політики; ефективності владної вертикалі (тобто можливостей виконання прийнятих державою рішень та її здатності реалізувати поставлені цілі); і нарешті, від того, наскільки та якою мірою суспільство здатне підкорити діяльність держави власним інтересам [7, с. 50].

Узагальнюючи проаналізовані теоретико-методичні підходи, маємо зробити деякі остаточні висновки: по-перше, ідеальних теоретико-методичних підходів до визначення ефективності держави не існує; по-друге, загальною для всіх підходів проблемою є конвенціональний характер критеріїв оцінки ефективності – відсутність загальноприйнятих і однозначних підстав оцінки, а також застосування як безпосередніх, так і опосередкованих результатів при значній кількості вимірювань; по-третє, під час оцінювання застосовуються різні методи; по-четверте, вибір типу оцінки та методів оцінювання не завжди об'єктивний. Він залежить від множини чинників: цілей, інтересів інституції або зацікавленої групи осіб, соціально-політичних

умов, наявності необхідних ресурсів і багато чого іншого; по-п'яте, дослідники, зіставляючи «планов громадье» з якістю їх виконання, мають орієнтуватись на одержання об'єктивних даних, придатних для узагальнення та аналізу змін у динаміці. Тому вони повинні обирати як відносні (наприклад, частка національного доходу, що йде на державне управління; питома вага таких витрат у сукупних витратах бюджету), так і універсальні критерії (наприклад, еквівалент величин середньої заробітної плати або офіційних прожиткових мінімумів, що йдуть на утримання чиновників різного рангу й забезпечення їх діяльності); використовувати результати опитувань користувачів державних послуг та експертів, а також враховувати динаміку щорічних міжнародних індексів і рейтингів.

До складу останніх належать: індекс недієздатних (крихких) держав (Failed States Index); індекс ефективності органів державного управління (Government Effectiveness); індекс якості регулюючих інститутів (Rule of Law); індекс якості правових інститутів (Rule of Law); індекс антикорупційного контролю (Control of Corruption); індекс громадянських прав і підзвітності державних органів (Control of Corruption); індекс політичної стабільності (Political Stability) та ін. Крім того, доречним у будь-якому дослідженні держави вважається міжнародний індекс GRICS (Governance Research Indicator Country Snapshot), який оцінює якість держави за шістьма інституціональними вимірами, а саме: право голосу й підзвітність, політична стабільність і відсутність насильства, якість нормативно-регулювання економіки, дотримання принципу верховенства закону, сприйняття корупції в суспільстві й власної ефективності управління (якість державних послуг і бюрократії, компетенція державних службовців, рівень незалежності державної служби від політичного тиску й довіри суспільства до інститутів виконавчої влади). Ці та інші подібні індекси базуються на експертних оцінках і дають порівняльну характеристику різних боків функціонування державних систем. Вони не призначені для прийняття управлінських рішень, але сигналізують про наявність проблем у тій або іншій сфері.

У завершення доречно сформулювати основні вимоги щодо проведення процесу оцінювання ефективності держави з інституціональних позицій: він має здійснюватися з урахуванням характеру, рівня (ієрархії) інституцій і результатів функціонування систем державної влади та державного управління; показники оцінювання ефективності повинні бути чітко визначені за критеріями часу, форм, процедур і наслідків; мати систематичний й авторитетний характер, щоб стати природною й необхідною частиною державного управління, а головне – слугувати підґрунтям владних рішень і державних програм.

Оцінювання ефективності інститутів держави має проводитись відносно: цілей, практично здійснюваних у державі, в ув'язуванні із цілями, які об'єктивно детерміновані суспільними запитами; цілей, реалізованих в управлінських процесах і результатах, отриманих при здійсненні державного управління (рішень і дій); об'єктивних результатів управління і їх відповідності суспільним потребам і інтересам; суспільних витрат, що пішли на утримання органів влади та державного управління порівняно з отриманими об'єктивними результатами; можливостей, закла-

дених у «потенціалі держави», і ступенем його реального використання.

Висновки. Отже, підсумовуючи, маємо визнати: *по-перше*, попит на здобутки нової економічної теорії ефективності держави зростає; *по-друге*, різноманіття інституціональних підходів до оцінювання ефективності держави не забезпечує вичерпної результуючої характеристики останньої, а навіть ускладнює її; *по-третє*, нестабільність політичної ситуації, специфічність умов здійснення економічної діяльності в Україні та криза інститутів держави не дозволяють повною мірою запроваджувати світовий досвід оцінювання ефективності останніх; *по-четверте*, на часі прискорення переходу від теоретичної до методологічної складової теорії ефективності держави. Для цього дослідникам необхідно запроваджувати як нові інструментальні можливості, що відкриваються завдяки сучасній інституціональній теорії (напр., визначення інституціональних чинників економічного розвитку, конгруентності інститутів держави та меж ефективності останньої), так і традиційні підходи (напр., сполучення позитивного та нормативного підходів, аналіз динаміки кількісних, якісних, відносних показників і щорічних міжнародних рейтингів тощо). А головне, і це – *по-п'яте*, продовжити удосконалення методик оцінювання ефективності держави як наукового підґрунтя ефективної економічної стратегії, владних рішень і державних програм.

ЛІТЕРАТУРА

- Абалкин Л. И. Роль государства в становлении и регулировании рыночной экономики / Л. И. Абалкин // Вопросы экономики. – 1997. – № 6. – С. 3–12.
- Лукаш С. А. Эволюция теоретических представлений о роли государства в экономике / С. А. Лукаш // В сб. «Безопасность». – М.: Экономика и безопасность, 1999. – № 5–6. – С. 8–10.
- Колесніченко І. М. Теоретичні засади нейтралізації провалів та відновлення ефективності інституту держави в Україні / І. М. Колесніченко // Бізнес Інформ. – 2015. – № 4. – С. 8–12.
- Чухно А. А. Інституціонально-інформаційна економіка : підручник / А. А. Чухно, П. І. Юхименко, П. М. Леоненко; за ред. НАН України А. А. Чухна. – Київ : Знання, 2010. – 687 с.
- Соколинская Т. В. Формирование теории эффективного государства / Т. В. Соколинская // Веснік Беларускага дзяржаўнага эканамічнага універсітэта : Навукова-практ. часопіс. – 2003. – № 2. – С. 10–15.
- Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Я. А. Жаліло. – Київ : НІСД, 2009. – 336 с.
- Институциональные проблемы эффективного государства : монография / под ред. В. В. Дементьева, Р. М. Нуреева. – Донецк : ДонНТУ, 2011. – 372 с.
- Фуруботн Э. Институты и экономическая теория : Достижения новой институциональной экономической теории / Э. Фуруботн, Р. Рихтер. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2005. – 702 с.
- Фукуяма Ф. Сильное государство : Управление и мировой порядок в XXI веке / Ф. Фукуяма. – М. : АСТ ; АСТ Москва ; Хранитель, 2007. – 220 с.
- Борисов А. Б. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. – М. : Книжный мир, 2003. – 895 с.
- Баранов Н. А. Политические отношения и политический процесс в России. Эффективность государственной власти в России / Н. А. Баранов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://society.polbu.ru/baranov_politics/ch62_i.html
- Вахтина М. А. Проблемы легитимности экономических институтов: российский опыт : монография / М. А. Вахтина. – Самара : Самарский научный центр РАН, 2013. – 265 с.

REFERENCES

- Abalkin, L. I. "Rol gosudarstva v stanovlenii i regulirovanii rynochnoy ekonomiki" [The state's role in the formation and regulation of the market economy]. *Voprosy ekonomiki*, no. 6 (1997): 3-12.
- Borisov, A. B. *Bolshoy ekonomicheskij slovar* [Great Dictionary of Economics]. Moscow: Knizhnyy mir, 2003.
- Baranov, N. A. "Politicheskiye otnosheniya i politicheskiy protsess v Rossii. Effektivnost gosudarstvennoy vlasti v Rossii" [Political relations and political process in Russia. The effectiveness of the government in Russia]. http://society.polbu.ru/baranov_politics/ch62_i.html
- Chukhno, A. A., Yukhymenko, P. I., and Leonenko, P. M. *Instytsionalno-informatsiina ekonomika* [Institutional and information economy]. Kyiv: Znannia, 2010.
- Furubotn, E., and Rikhter, R. *Instytuty i ekonomicheskaya teoriya : Dostizheniya novoy instytsionalnoy ekonomicheskoy teorii* [Institutions and Economic Theory: Achievements of the new institutional economics]. St. Petersburg: Izd-vo SPbGU, 2005.
- Fukuyama, F. *Silnoe gosudarstvo : Upravleniye i mirovoy porjadok v XXI veke* [Strong State: Governance and World Order in the XXI century]. Moscow: AST; AST Moskva; Xranitel, 2007.
- Instytsionalnyye problemy effektivnogo gosudarstva* [Institutional problems of an effective state]. Donetsk: DonNTU, 2011.
- Kolesnichenko, I. M. "Teoretychni zasady neitralizatsii provalliv ta vidnovlennia efektyvnosti instytutu derzhavy v Ukraini" [Theoretical basis neutralize failure and recovery efficiency of the state institution in Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 4 (2015): 8-12.
- Lukash, S. A. "Evolutsiya teoreticheskikh predstavleniy o roli gosudarstva v ekonomike" [The evolution of theoretical concepts of the role of the state in the economy]. *Bezopasnost*, no. 5-6 (1999): 8-10.
- Sokolinskaya, T. V. "Formirovaniye teorii effektivnogo gosudarstva" [Formation of the theory of effective state]. *Vesnik Belaruskaga dzharzhavnaga ekanamichnaga universiteta : Navukova-prakt. chasopis*, no. 2 (2003): 10-15.
- Vakhtina, M. A. *Problemy legitimnosti ekonomicheskikh institutov: rossiyskiy opyt* [Problems of legitimacy of economic institutions: the Russian experience]. Samara: Samarskiy nauchnyy tsentr RAN, 2013.
- Zhalilo, Ya. A. *Teoriya ta praktyka formuvannia efektyvnoy ekonomichnoy stratehii derzhavy* [Theory and practice of forming an effective economic strategy of the state]. Kyiv: NISD, 2009.